

Jarosław Radimsky

Projekt czechosłowackiej ustawy o prawie rodzinnym

Palestra 8/7(79), 44-49

1964

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez **Muzeum Historii Polski** w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Projekt czechosłowackiej ustawy o prawie rodzinnym

Konstytucja Czechosłowackiej Republiki Socjalistycznej z r. 1960 stwierdza zwycięstwo ustroju socjalistycznego w kraju. Zmieniła się struktura społeczeństwa, zmieniły się stosunki między ludźmi.

W związku z tym oraz w świetle uchwały Komitetu Centralnego Czechosłowackiej Partii Komunistycznej z 8 i 9 grudnia 1960 roku, dotyczącej dalszego umocnienia socjalistycznej praworządności sądownictwa ludowego, stało się konieczne przebudowanie podstawowych kodeksów CSRS. Dotyczyć to musiało również prawa rodzinnego, gdyż zmiany, jakie zaszły w CSRS od wydania ustawy Nr 265 z 1949 r. o prawie rodzinnym, wymagały opracowania zupełnie nowych przepisów. Częściowa tylko nowelizacja obowiązującego prawa już nie wystarczała.

Stosunki między ludźmi regulowane są przez normy prawne, przy czym społeczeństwo — przez swoje organy — wymusza ich przestrzeganie. Oprócz norm prawnych stosowane są również zasady moralne. Nie są wprawdzie opatrzone sankcjami stosowanymi przez państwo, ale na ich straży stoi opinia publiczna. Odnosi się to do stosunków między ludźmi w ogóle, najwyraźniej jednak występuje to zjawisko w stosunkach rodzinnych. Dlatego też projekt ustawy o prawie rodzinnym obejmuje nie tylko normy prawne, ale i zasady moralne.

Małżeństwo i rodzina nie są instytucjami niezmiennymi. Są to historycznie powstające i rozwijające się zjawiska społeczne. Zmiany w ekonomice społeczeństwa wywołują również zmiany w funkcji ekonomicznej rodziny. Dawniejsza ekonomiczna funkcja rodziny zanika. Małżeństwo w społeczności socjalistycznej opiera się na więzi uczuciowej. Z tego względu te stosunki między małżonkami, które zawierają elementy majątkowe (a zwłaszcza te, które dotyczą ich współwłasności), są w projekcie wyłączone z systemu prawa rodzinnego i przeniesione do projektu kodeksu cywilnego, który poświęca im osobny rozdział i reguluje je na zasadach wspólności.

Głównym społecznym celem małżeństwa jest założenie rodziny i wychowanie dzieci. Decydująca rola w wychowaniu dzieci przypada rodzicom. Obok jednak rodziny coraz większe znaczenie w tym wychowaniu ma udział społeczeństwa. Żłobki, przedszkola, szkoły, świetlice szkolne i kluby młodzieżowe — są to wszystko instytucje społeczne mające na celu wychowanie dzieci i młodzieży. Te różnorodne formy i środki akcji społecznej mają na widoku jeden cel: formowanie budowniczych nowej społeczności. Z tego względu projekt ustawy o prawie rodzinnym reguluje nie tylko prawa i obowiązki rodziców w wychowaniu swych dzieci, ale również udział społeczeństwa w tym doniosłym zadaniu.

Projekt skupia w jednym kodeksie wszystkie przepisy dotyczące małżeństwa, rodziny i wychowania dzieci, które to przepisy były dotychczas rozsiane w różnych ustawach i rozporządzeniach. W ten sposób nowy kodeks będzie obejmować wszystko, co dotyczy prawa rodzinnego.

Zagadnienie stosunku prawa rodzinnego do prawa cywilnego było przedmiotem

szczególnych rozważań. Przeważył ostatecznie pogląd, że kodeks cywilny powinien tu być stosowany subsydiarnie. Projekt ustawy o prawie rodzinnym daje temu wyraz w przepisie stanowiącym, że przepisy kodeksu cywilnego należy stosować wówczas, gdy ustawa o prawie rodzinnym nie zawiera odpowiedniego przepisu.

Projekt podkreśla te podstawowe zasady, zgodnie z którymi należy stosować jego przepisy. Jest to więc przede wszystkim ów węzeł uczuciowy między małżonkami, równouprawnienie męża i żony, znaczenie rodziny stworzonej przez małżeństwo (będącej, jak wiadomo, podstawową komórką społeczną), ochrona macierzyństwa, odpowiedzialność rodziców za wszechstronny rozwój ich dzieci, opieka społeczeństwa nad wychowaniem dzieci i zaspokajaniem ich potrzeb materialnych i kulturalnych. Projekt podkreśla również obowiązek wzajemnej pomocy w rodzinie i współdziałania przy podnoszeniu materialnego i kulturalnego poziomu rodziny wszystkich jej członków.

Przepisy projektu podzielone są na cztery części. Pierwsza reguluje małżeństwo, druga — stosunki między rodzicami a dziećmi, trzecia — obowiązek utrzymywania rodziny, czwarta zaś zawiera postanowienia końcowe.

I. Warunkiem powstania małżeństwa jest zgodne oświadczenie stron złożone przed organem państwowym. Dopuszczalne jest zawarcie małżeństwa za granicą przed upoważnionym do tego organem CSRS. Nie jest wyłączone zawarcie małżeństwa przed organem obcego państwa udzielającym ślubów cywilnych.

Nie zabrania się zawierania ślubów kościelnych, ale obrzędu tego będzie można dokonać dopiero po zawarciu małżeństwa przed urzędnikiem stanu cywilnego.

Dalsze przepisy projektu omawiają okoliczności, które wyłączają możliwość zawarcia małżeństwa. Jest to przede wszystkim małżeństwo z żonatym mężczyzną albo zamężną kobietą. Dalej — nie wolno zawierać małżeństwa między krewnymi w linii prostej i rodzeństwem oraz między krewnymi ze stosunku wynikłego z przysposobienia, dopóki przysposobienie trwa. Stosunku powinowactwa projekt ustawy w ogóle nie porusza. Nie mogą też zawierać małżeństwa osoby nieletnie. Sąd jednak może zezwolić na zawarcie małżeństwa osobie mającej ukończone 16 lat, jeżeli są po temu ważne przyczyny oraz jeżeli jest to zgodne ze społecznym celem małżeństwa. Gdyby przez niedopatrzzenie udzielono zezwolenia na zawarcie małżeństwa osobie w wieku poniżej 16 lat i gdyby małżeństwo takie zostało zawarte, to ustawa uważa podobne małżeństwo za takie, które nie istnieje.

Zawarcie małżeństwa z osobą dotkniętą zaburzeniami psychicznymi, które powodują ograniczenie zdolności do czynności prawnych, jest również uzależnione od zezwolenia sądu.

Małżeństwo nie ulega unieważnieniu, gdy przyczyna nieważności ustała. Jeżeli w toku procesu zmarł małżonek, który wystąpił o unieważnienie małżeństwa, potomkowie jego mogą żądać unieważnienia małżeństwa w ciągu roku od daty śmierci.

Jeżeli małżeństwo przestało już istnieć, nie można żądać uznania go za nieważne, z wyjątkiem jednak wypadku bigamii i małżeństwa między krewnymi. Małżeństwo uznane za nieważne uważane jest za nie zawarte.

Projekt podkreśla konstytucyjną zasadę równości między małżonkami, obowiązek małżonków współżycia z sobą, obowiązek wierności i wzajemnej pomocy oraz obowiązek stworzenia zdrowego rodzinnego środowiska, dającego gwarancję właściwego wychowania dzieci. Opieka nad dziećmi i praca we wspólnym gospodarstwie traktowana jest na równi z obowiązkiem zaspokajania potrzeb rodziny z zarobków małżonków.

Dotychczasowe prawo wzajemnego zastępowania się przez małżonków zostało rozszerzone. Małżonkowie mogą się zastępować we wszystkich bieżących sprawach rodziny bez pełnomocnictwa. W wypadku braku zgody w sprawach zasadniczych spór rozstrzyga sąd. Z prawa wzajemnego zastępowania się wypływa solidarna odpowiedzialność obojga małżonków za czynności jednego z nich w zakresie załatwiania bieżących spraw rodziny.

Projekt podkreśla, że w interesie społeczeństwa leży utrzymanie małżeństwa. Państwowe organy i organizacje społeczne obowiązane są pomagać przy utrwaleniu małżeństwa i rodziny, zapobiegać rodzeniu się przyczyn, które mogłyby doprowadzić do zaburzeń w małżeństwie i rodzinie. Nie wolno lekceważyć instytucji małżeństwa i dlatego rozwodu można udzielić jedynie w społecznie uzasadnionych wypadkach.

Jeżeli stosunki między małżonkami są tak poważnie naruszone, że małżeństwo nie może spełniać swej społecznej roli, sąd może na wniosek jednego z małżonków małżeństwo rozwiązać. Projekt zastępuje subiektywną zasadę winy za spowodowanie rozkładu małżeństwa obiektywną zasadą społecznej roli małżeństwa. Zadaniem sądu będzie wnikliwe (ewentualnie przy współpracy społecznych organizacji) wyjaśnienie, czy małżeństwo ma jeszcze należyte znaczenie dla małżonków i dzieci. Gdyby udzielenie rozwodu było sprzeczne z interesem dzieci, rozwodu udzielić nie można, ponieważ trwanie małżeństwa jest jeszcze społecznie konieczne.

Projekt pomija obowiązek orzeczenia o winie w sprawach rozwodowych, gdyż udowodnienie tej winy jest z reguły bardzo trudne, a czasem wprost niemożliwe. Stosunki między małżonkami należą do najintymniejszych stosunków między ludźmi. Toteż ustalenie winy zależy często od tego, jakie któremuś z małżonków udało się zgromadzić dowody. Zresztą dowody te bywają zwykle subiektywnie zabarwione; często świadkowie zeznają w zależności od tego, jaki jest ich stosunek do danego małżonka. Z tego względu zarówno dla stron, jak i dla ich rodzin orzeczenia sądu o winie nie zawsze zawierały w sobie elementy przekonywające. Małżonek, któremu nie udało się przedstawić dowodów, chociaż jego twierdzenia odpowiadały prawdzie — czuje się pokrzywdzony. Z drugiej znowu strony małżonek, który rzeczywiście ponosi winę za spowodowanie rozkładu małżeństwa, nabiera przekonania, że można organy wymiaru sprawiedliwości wprowadzić w błąd. W procesie rozwodowym wina może być jedynie podstawą do moralnego napiętnowania małżonka, który swym postępowaniem rozbił małżeństwo.

Z tych wszystkich powodów projekt ustawy nie uzależnia rozwodu od istnienia winy. Sąd jednak orzeka w wyroku, dlaczego doszło do rozbicia małżeństwa, podaje przyczyny, które doprowadziły do rozbicia małżeństwa; może też wskazać, który z małżonków jest temu winien.

Rozwód rzutuje na losy dzieci. Dlatego w wyroku rozwodowym sąd reguluje prawa i obowiązki rodziców w stosunku do ich dzieci, ewentualnie zatwierdza porozumienie rodziców w tym przedmiocie. Sąd powinien wydać takie rozstrzygnięcie, które by zapewniało dzieciom jak najkorzystniejsze warunki rozwoju i właściwego wychowania.

Sprawę kontaktów z dzieckiem rodzice powinni uzgodnić między sobą. Ten sposób najlepiej gwarantuje, że w wychowaniu dziecka nie przejawia się zły wpływ ze strony jednego z rodziców. Jeżeli rodzice nie są w tym względzie zgodni, sprawę tę rozstrzyga sąd. Gdyby zachodziła potrzeba, sąd może ograniczyć kontakty dziecka z rodzicami albo nawet całkowicie ich zakazać.

Uregulowanie praw i obowiązków rodziców w stosunku do dziecka nie może być czymś niezmiennym. Jeżeli zatem zmieniają się okoliczności, sąd może zmienić dotychczasowy układ, mając zawsze na uwadze dobro dziecka.

II. Druga część projektu reguluje stosunki między rodzicami a dziećmi. Projekt wytycza główne cele wychowawcze i zasady moralne wychowania dziecka, tak aby zagwarantować jego umysłowy, uczuciowy i moralny rozwój w duchu zasad etyki socjalistycznej.

Najsilniejszy wpływ wychowawczy ma rodzina. Rodzice powinni być dla swych dzieci przykładem, odpowiadają oni wobec społeczeństwa za właściwe wychowanie swych dzieci. Ostatnio projektuje się również wprowadzenie obowiązku pomocy przy wychowaniu dzieci ze strony małżonka, który nie jest rodzicem dziecka, ale żyje z nim razem w jednej rodzinie.

Oboje rodzice mają jednakowe prawa i obowiązki wobec dzieci, oboje są przedstawicielami dziecka i załatwiają jego sprawy. Dziecko obowiązane jest pomagać rodzicom i jeżeli ma własne dochody, przykładać się do utrzymania rodziny.

Spółceństwo dba o to, żeby rodzice wypełniali należycie swoje obowiązki wobec dzieci. Rodzice mogą odwołać się do pomocy społeczeństwa, jeżeli pomocy takiej wymaga rzetelne wykonanie ich praw i obowiązków. Z drugiej jednak strony władze mogą zwracać rodzicom uwagę na niewłaściwe wychowanie swych dzieci i udzielić im upomnienia. Można również ustanowić nadzór nad wychowaniem dziecka.

Sąd może z ważnych powodów ograniczyć prawa rodziców, a nawet pozbawić ich praw rodzicielskich i powierzyć dziecko opiece osoby trzeciej. W wypadku gdy zawiodą inne środki wychowawcze, dziecko może być skierowane do specjalnego zakładu.

Jeżeli rodzice dziecka nie żyją z sobą, sąd może uregulować ich prawa i obowiązki w stosunku do ich nieletnich dzieci podobnie jak przy rozwodzie.

Dotychczasowe przepisy o stwierdzeniu ojcostwa dziecka pozamałżeńskiego i o zaprzeczeniu ojcostwa przez męża matki dziecka zostają połączone w jedną instytucję prawną stwierdzenia ojcostwa. W zasadzie pozostawia się dotychczas przyjęte domniemanie prawne ojcostwa, lecz uzupełnia się je wyraźnym postanowieniem, że jest to domniemanie, które można obalić, jeżeli ważne okoliczności wyłączają ojcostwo.

Przepisy o przysposobieniu w ustawie o prawie rodzinnym zostały już przedtem uzupełnione i zmienione. Projekt reguluje sprawę przysposobienia, utrzymując dwa jego rodzaje. W obu wypadkach powstaje stosunek pokrewieństwa, ale w jednym wypadku przysposobienie może być z ważnych powodów uchylone, w drugim zaś, wobec tego że przysposabiający zostaje zapisany w akcie urodzenia dziecka w miejsce jego rodziców, przysposobienie jest niewzruszalne.

Ze względu na wagę i znaczenie przysposobienia dziecka sąd jest obowiązany pouczyć przysposabiającego o wszystkich skutkach wypływających z przysposobienia. Jak wykazała praktyka, przysposobienie dziecka w wieku niemowlęcym prowadzi czasem do niepożądanych skutków. Jeżeli bowiem w rozwoju dziecka ujawnią się później jakieś braki, to stosunek przysposabiających do dziecka obojętniejszy, dziecko staje się niepożądane, a przybrani rodzice występują o unieważnienie przysposobienia. Ponieważ według opinii lekarzy prawidłowość w rozwoju

dziecka można ustalić dopiero w wieku powyżej 1 roku, przeto przy przysposobieniu niewzruszalnym będzie obowiązywać dolna granica wieku 1 roku dla przysposobianego. W każdym jednak razie obowiązywać będzie złożenie zaświadczeń lekarskich o stanie zdrowia zarówno przysposobianego, jak i przysposabiających.

Aby przysposobienie spełniło swój cel, przysposabiający powinien uprzednio dobrze poznać przyswajane dziecko. Dlatego też projekt wymaga, żeby przed zapadnięciem decyzji sądu o przysposobieniu dziecko przebywało w rodzinie przyszyłych rodziców przynajmniej przez 3 miesiące. Wydatki połączone z utrzymaniem dziecka przez ten czas poniosą przyszli rodzice.

Do przysposobienia potrzebna jest w zasadzie zgoda rodziców dziecka, a jeżeli dziecko jest już w stanie zrozumieć istotę przysposobienia, również i jego zgoda.

Rodzice mogą wyrazić swą zgodę z góry, nie wiedząc o tym, kim będą przysposabiający. Żeby jednak taka zgoda była ważna, musi ona być oświadczona przed sądem lub przed radą narodową.

Dziecko może być przysposobione niekiedy bez zgody rodziców. Jest to dopuszczalne wtedy, gdy rodzice w ciągu co najmniej roku nie okażą żadnego zainteresowania swym dzieckiem.

Przysposobienie bez wpisania przysposabiających do aktu urodzenia dziecka w miejsce rodziców może być przez sąd uchylone, ale tylko z ważnych powodów. Gdy przysposobiony dojdzie do pełnoletności, będzie mógł uchylić przysposobienie za zgodą przybranych rodziców.

Dotychczas, jeżeli rodzice dziecka zmarli lub zostali pozbawieni praw rodzicielskich albo zostali ograniczeni w zdolności do czynności prawnych, wyznaczano dziecku opiekuna. Natomiast w wypadkach, w których dzieci były wprawdzie przez rodziców wychowywane, ale zachodziły spory między rodzicami lub też interesy tychże rodziców były sprzeczne z interesem dzieci — wyznaczano kuratora. Ta dwutorowość przestaje istnieć w projekcie, który zna tylko pojęcie opiekuna i opieki. Sprawy związane z opieką należeć będą nadal do sądu.

Prawa i obowiązki opiekuna są takie same jak rodziców. Opiekun będzie podlegał nadzorowi sądu, do którego będą należały decyzje w ważniejszych sprawach. W stosunku do opiekunów powołanych jedynie wskutek kolizji interesów sąd oznaczy zakres jego praw. Chodzi tu o opiekuna nad dzieckiem w toku postępowania rozwodowego ich rodziców, przy ustaleniu praw i obowiązków wobec dzieci rodziców, którzy nie żyją ze sobą, w postępowaniu w sprawie nadania nazwiska dziecku, w sprawie o stwierdzenie ojcostwa, w sprawach przysposobienia i przyznania kosztów utrzymania.

III. Część trzecia poświęcona jest sprawom utrzymania rodziny. Zamiast dotychczasowego pojęcia „zasiłku” na pokrycie kosztów utrzymania wprowadza się jednolite pojęcie alimentów zarówno dla dzieci, jak i dla krewnych, małżonka, nieślubnej matki i byłych małżonków po rozwodzie.

Obowiązek rodziców łożenia na utrzymanie swych dzieci kończy się wtedy, kiedy dzieci są zdolne same się utrzymywać. Obowiązek ten może zatem istnieć nawet w stosunku do dziecka pełnoletniego, tj. mającego ukończonych 18 lat.

Obowiązek zaś alimentowania rodziców, którzy nie mogą się sami utrzymać, ciąży na dzieciach w wysokości zależnej od ich zarobków i majątku.

Wzajemny obowiązek alimentacyjny w stosunkach między innymi krewnymi w linii prostej rozciąga się tylko na pokrycie niezbędnych potrzeb uprawnionego.

Na małżonkach ciąży obowiązek udzielania sobie wzajemnej pomocy. Z tego wypływa wzajemny obowiązek łożenia na koszty utrzymania w takim stosunku, by poziom życia obu małżonków był w zasadzie jednakowy.

Obowiązek alimentacyjny rozwiedzionego męża w czasach obecnych, gdy większość kobiet pracuje zarobkowo, jest uzasadniony tylko w wyjątkowych wypadkach, i to na czas ograniczony. Małżonek, który w czasie trwania małżeństwa nie zarabował, ma prawo do alimentacji na okres niezbędny do znalezienia pracy, a gdyby nie był zdolny do pracy, do czasu wyzdrowienia, nie dłużej jednak niż przez 5 lat. Gdyby się jednak okazało, że małżonek będzie stale niezdolny do pracy zarobkowej, okres ten będzie mógł być wyjątkowo przedłużony przez sąd.

Matce niezameżonej przysługiwać będzie prawo do alimentacji przez ojca dziecka w ciągu pół roku. Jego obowiązkiem będzie również częściowe pokrycie kosztów związanych z ciążą i porodem.

Wysokość alimentów uzależniona jest od zdolności i możliwości zobowiązanego. Przyznanie alimentów musi się opierać na zasadach etycznych społeczeństwa socjalistycznego. Nie będzie więc można przyznać alimentów, gdyby to było sprzeczne z tymi zasadami. Na przykład nie będzie mógł uzyskać alimentów od dziecka ojciec, który sam w swoim czasie nie wywiązywał się ze swoich obowiązków wobec tego dziecka albo został pozbawiony praw rodzicielskich. Również byłoby sprzeczne z zasadami etyki przyznanie alimentów małżonkowi, który swym postępowaniem rozbił małżeństwo.

Prawo do alimentów nie podlega przedawnieniu. Jednakże alimenty będzie można przyznać tylko od dnia wszczęcia postępowania, a na rzecz nieletniego — najwyżej za okres trzech lat wstecz. Prawo do poszczególnych rat alimentacyjnych podlega przedawnieniu.

Projekt zawiera ponadto w tej trzeciej części przepisy o zasiłkach na utrzymanie, które wypłaca nieletnim nie mającym innych źródeł utrzymania rada narodowa. W uzasadnionych wypadkach będzie można wypłacać ten zasiłek aż do dwudziestego piątego roku życia dziecka (np. jeżeli będzie się ono na studiach wyższych przygotowywać do swego przyszłego zawodu).

IV. W części końcowej projekt przewiduje subsydiarne stosowanie kodeksu cywilnego (o tym już była mowa na wstępie niniejszego artykułu), a jeśli chodzi o stosunki majątkowe między małżonkami, to odwołuje się do przepisów w tym względzie zawartych w przyszłym kodeksie cywilnym.

Projekt nowej ustawy o prawie rodzinnym poddany został szerokiej dyskusji publicznej, co umożliwiło nie tylko poznanie punktu widzenia prawników teoretyków i praktyków, ale również skorzystanie z bogatego doświadczenia ludzi pracy.

Nowa ustawa o prawie rodzinnym ma wszelkie dane po temu, żeby przyczynić się do wytworzenia nowych stosunków między ludźmi oraz do umocnienia zasad socjalistycznej etyki nie tylko w małżeństwie i rodzinie, ale i w społeczeństwie w ogóle.